

Mikä siellä liikkuu?

Liike- ja muutosverbien subjekti

PENTTI LEINO

Missä liikutaan?

Mm. Gruber (1976: 37–38) on kiinnittänyt huomiota erilaisten liikettä tai siirtymää ilmaisevien lauseiden samankaltaisuuteen:

1. a. The letter went from New York to Philadelphia.
- b. The circle suddenly switched from turning clockwise to turning counter-clockwise.
- c. The little house transformed into a palace overnight.
- d. John gave a book to Bill.
- e. John reported to Mary from Bill that he wished to see her.

Ensimmäisessä esimerkissä liike on spatiaalista: lause ilmoittaa liikkuvan entiteetin sijainnissa tapahtuvan muutoksen. Mutta kysymys voi olla myös tapahtuman (1b), identiteetin (1c) tai omistuksen (1d) muutoksesta, ja siirtyvä entiteetti voi olla myös abstraktinen (1e).

Gruber ei ota kantaa siihen, pitäisikö spatiaalinen liike katsoa liikkeen perustyyppiksi. Sen sijaan hän kiinnittää huomion merkitysten samankaltaisuuteen: kaikki lauseet ilmaisevat jonkin entiteetin liikettä tai muutosta. Tämä entiteetti on teema. Teema on Gruberin mukaan jokaisen lauseen pakollinen elementti; se on sekä semanttinen että syntaktinen keskipiste. Teema esiintyy tyypillisesti subjektina (1a–c), mutta myös transitiviverbien objektina (1d–e).

Jackendoff (1983: 188) on kehittänyt Gruberin näkemyksiä »temaattisten suhteiden hypoteesiksi». Perusajatuksena on, että liike tapahtuu aina jossakin semanttisessa kentässä. Niiden joukossa spatiaalinen kenttä (1a) on erikoisasemassa: se on primaari, ja muihin kenttiin sijoittuva liike jäsennetään sen mallin mukaan. Semanttiset kentät eroavat toisistaan vain kolmessa suhteessa:

- a. millaiset entiteetit voivat esiintyä teemana,
- b. millaiset entiteetit voivat esiintyä referenssin kohteena,

c. millaisia suhteita saa se rooli, joka sijainnilla on spatiaalisten ilmausten kentässä.

Jackendoffin kuvauksessa teema on entiteetti, joka liikkuu tai sijaitsee suhteessa referenssin kohteeseen tai kohteisiin. Tarkemmin tämä suhde spesifoidaan väylä- ja paikkafunktioiden avulla; niiden tyypillisiä ilmaisimia ovat prepositiot (suomessa paikallissijat ja postpositiot). Lauseessa teemaa edustaa yleensä subjektina tai objektina oleva NP ja referenssin kohdetta PP. Äskeisistä Gruberin esimerkeistä 1a esittää spatiaalisessa kentässä tapahtuvaa liikettä. Esimerkissä 1b kenttä on sirkumstantiaalinen, esimerkissä 1c identifioiva ja esimerkeissä 1d–e possessiivinen. Kenttien täsmällisen luvun Jackendoff jättää avoimeksi; neljän jo mainitun lisäksi hän on tuonut esiin kaksi muuta: temporaalisen (*Jean ate breakfast at 8:00*) ja eksistentiaalisen (*be in existence*).¹

Lauseet 2a–c ilmaisevat Jackendoffin spatiaaliseen, identifioivaan ja temporaaliseen kenttään sijoittuvaa siirtymää. Lihavoitu konstituentti edustaa teemaa ja kursivoitu referenssin kohdetta.

2. a. Tulimme *pienelle lammelle*.
- b. **Romaani** muokattiin *näytelmäksi*.
- c. **Juhlat** lykättiin *pääsiäiseen*.

Ilmiselvästi on kysymys siitä, että liike, muutos tai siirtymä todella koskee teemaa. Juuri se »liikkuu» kulloisessakin semanttisessa kentässä: me tulemme jonnekin, romaani muuttuu joksikin ja juhlat siirtyvät toiseen aikaan. Mutta millaisen entiteetin liikettä esittävät lauseet 3a–c?

3. a. Eteemme tuli pieni lampi.
- b. Romaanista muokattiin näytelmä.
- c. Lopultakin tuli pääsiäinen.

Jos lähdetään syntaksin ja semantiikan isomorfiasta, teemaa – siis liikkuvaa entiteettiä – edustaa näissä esimerkeissä subjekti *lampi*, *näytelmä* ja *pääsiäinen*. Toisin sanoen asiainlatat on jäsennetty päinvastoin kuin esimerkeissä 2a–c. Jackendoffin temaattisten suhteiden hypoteesissä ehdot a–b määräävät sen, millaiset entiteetit voivat missäkin semanttisessa kentässä esiintyä teemana ja millaiset referenssin kohteena. Esimerkkiryhmä 2 noudattaa selvästi erilaisia ehtoja kuin ryhmä 3, ja ristiriita on siten ilmeinen.

Voitaisiin katsoa, että 3a on itse asiassa metafora: todellisuudessa liikkuja on »me» eikä suinkaan lampi, vaikka se onkin metaforisesti esitetty liikkuvaksi olioksi. Mutta tämänsuuntainen selitys ei välttämättä sovellu esimerk-

¹ Tarkemmin Jackendoff 1983: 161–211, Nikanne 1990, Leino 1990: 44–54.

keihin 3b–c, sillä metaforisiksi voitaisiin yhtä hyvin katsoa 2b–c. Sitä paitsi se sulkee »metaforiksi» leimatut tapaukset kuvauksen ulkopuolelle.

Miten asiointi käsitteistetään?

Aloitin Gruberista ja Jackendoffista, mutta en suinkaan siksi, että tarkoitukseni olisi omistautua kannattamaan tai kritikoimaan heidän näkemyksiään. Syynä on se, että temaattisten suhteiden hypoteesi tuo selkeästi näkyviin esimerkeistä 3a–c heijastuvan ilmiön; törmäsimme itse siihen suomen kielen sijajärjestelmää koskevassa tutkimushankkeessamme, jonka analyysivälineistö rakentui Jackendoffin temaattisten suhteiden hypoteesille. Sitä sopii havainnollistamaan kuvaus, jonka esitimme temporaalisesta kentästä (Lauerma 1990).

Sen mukaan referenssin kohteena on temporaalisessa kentässä aina AIKA; teemana on joko ASIA (4a), TILA (4b) tai TAPAHTUMA (4c), ja spatiaalista sijaintia vastaa teeman ajallinen sijainti:

4. a. Tämä esine on varmaan kivikaudelta.
- b. Viime kesänä oli kylmä.
- c. Nyrjäytin nilkkani toukokuussa.

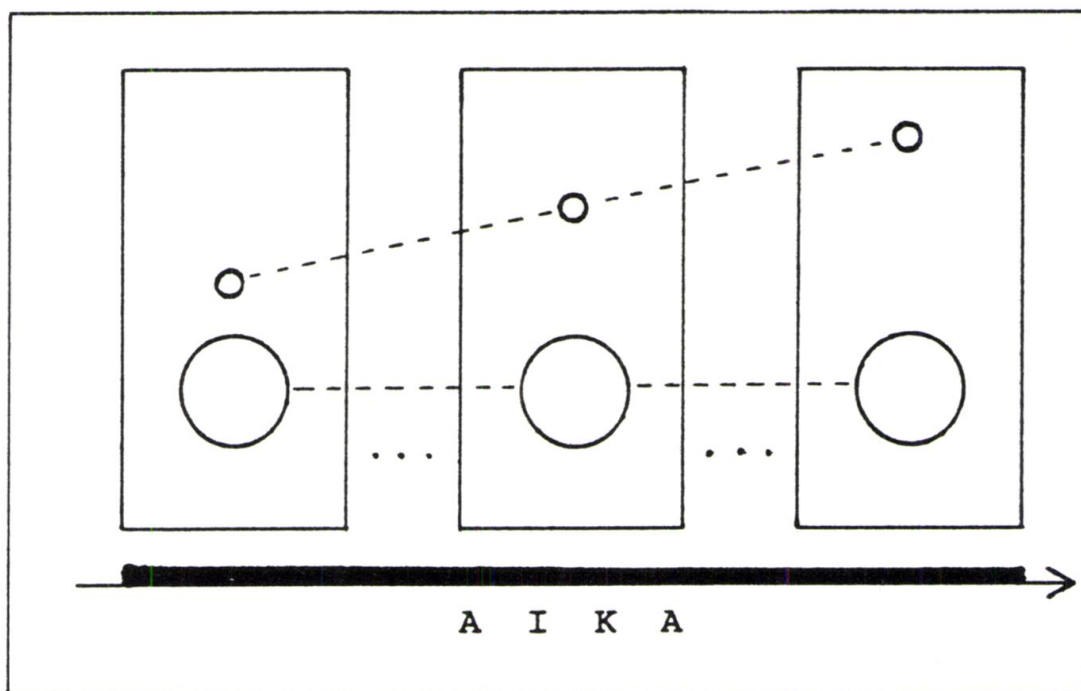
Esimerkin 3c kaltaiset tapaukset jäivät kuitenkin kuvauksemme ulottumattomiin. Myös Jackendoff (1983: 191) on havainnut, että on olemassa vaihtoehtoinenkin tapa käsitteistää aika. Siinä aika on teemana eikä referenssin kohteena; ajanjaksot tai ajanjaksoina käsitellyt tapahtumat esitetään liikkuviksi suhteessa havainnoijaan tai kokijaan, joka otetaan referenssin kohteeksi. Jackendoffin mielestä tällaiset ilmaukset edustavat eri kenttää, joka on emotionaalisesti latautuneempi kuin esimerkkien 4a–c edustama; tämä johdetaan hänen nähdäkseen siitä, että se liittyy läheisemmin ajan kokemiseen.

Tällaisessa analyysissä lauseet 3a–c siis karsiutuvat kulloisenkin semanttisen kentän kuvauksesta, sillä ne eivät täytä teemalle ja referenssin kohteelle asetettuja ehtoja.

Koetan eritellä näistä esimerkeistä heijastuvaa ilmiötä kognitiivisen kieliopin näkökulmasta. Asian ymmärtämiseksi on tarpeen puuttua lyhyesti siihen, millä tavoin kognitiivinen kielioppi esittää prosessuaalisen relaation, tässä tapauksessa liikeprosessin.² Seuraava kuvio sopii havainnollistamaan tyypillisen liikeverbin hahmottamaa prosessia.³

---

² Yksityiskohtaisemmin kognitiivisesta kieliopista ks. Leino 1989: 166–182 ja erityisesti Langacker 1986 ja 1987a.

Kognitiivinen kielioppi jakaa entiteetit kolmeen kategoriaan: olioihin sekä statiivisiin ja prosessuaalisiin relaatioihin. Prosessuaalisen relaation eli prosessin ilmaisimena on verbi. Prosessiin liittyy aina sen esittämän tilanteen kehittyminen ajassa: sillä on positiivinen temporaalinen hahmo eli kesto. Prosessit ovat joko perfektiivisiä tai imperfektiivisiä siitä riippuen, liittykö niihin ajassa tapahtuva muutos vai ei. Kuvion esittämällä tavalla kaikki liikeprosessit ovat perfektiivisiä.

Jokainen predikaatti koostuu hahmopsykologiasta tuttua jakoa kuvio : tausta (figure : ground) noudattaen hahmosta (profile) ja kehyksestä (base), ja sen mukaisesti predikaatti hahmottaa aina johonkin kehykseen olion tai relaation; kuviossa tämä kehys on jätetty spesifioimatta.

Relaatiota ilmaisevissa predikaateissa on lisäksi toinenkin kuvio : tausta -jäsenyyksen luontainen taso. Se luo epäsymmetrian relaation yhdistämien entiteettien välille nostamalla niistä toisen korosteisena esiin. Tämä korostettu entiteetti on muuttuja (trajector); toinen – tai muut – relaation

³ Prosessuaalinen predikaatti voidaan ymmärtää katkeamattomaksi sarjaksi toisiaan seuraavia statiivisia relaatioita. Kuvioon on merkitty näkyviin kolme tällaista relaatiota: prosessin alku- ja lopputilanne sekä yksi niiden välinen kehitysvaihe. Isompi ympyrä esittää prosessin kiintopistettä ja pienempi sen muuttujaa; katkoviivat symbolisoivat näiden entiteettien identtisyttä kuvion eri osissa. Aika-akselin paksunnos osoittaa prosessin temporaalisen hahmon, siis sen keston.

hahmottamista entiteeteistä toimivat kiintopisteenä (landmark). Kaikissa predikaateissa kuviota edustaa siis predikaatin hahmo ja taustaa sen kehys. Vastaava jako toistuu relationaalisten predikaattien hahmossa: siinä kuviona on muuttuja ja taustana kiintopiste.

Esimerkiksi lauseessa *Pallo menee maaliin* edustaa *mennä* predikaattia, jonka kehyksenä on fysikaalinen tila. Tähän kehykseen predikaatti hahmottaa kahden olion – muuttujan ja kiintopisteen – välisen prosessuaalisen relaation. Lauseessa muuttujaa edustaa *pallo* ja kiintopistettä *maali*.

Lauseessa *Pekka potkaisee pallon maaliin* prosessuaalisen relaation ilmaisimena on verbi *potkaista*. Sen muuttujaa ilmaisee *Pekka* ja kiintopisteitä *pallo* ja *maali*. Näistä edellinen on primaari kiintopiste; primaari kiintopiste määrittellään predikaatin korosteisimmaksi kiintopisteeksi. Vastavasti *maali* jää vähemmän korosteisena sekundaariksi kiintopisteeksi. Kaikki ne osarakenteet, jotka on nostettu predikaation kehyksestä sen hahmoon, ovat korosteisia, mutta niiden korostuneisuudessa on eroja.

Kuvio : tausta -jäsenitys osoittautuu siis asteittaiseksi. Jako hahmo : kehys koskee kaikkia predikaatteja, mutta lisäksi relationaalisissa predikaateissa hahmosta erottuvat muuttuja ja kiintopiste, ja kausatiivisissa predikaateissa kiintopisteet jakautuvat lisäksi primaariksi ja sekundaariksi. Sarja muuttuja – primaari kiintopiste – sekundaari kiintopiste – kehys edustaa siis vähenevää kognitiivista korostuneisuutta.

Prosessuaalisissa predikaateissa muuttuja ja primaari kiintopiste vastaavat lauseen subjektia ja objektia (ks. Langacker 1987b). Muuttuja korreloi myös melko hyvin Jackendoffin teeman kanssa. Erona on kuitenkin se, että kausatiiviset rakenteet Jackendoff analysoi toisin. Niissä teemana on primaari kiintopiste (objekti), ja muuttujaa vastaa agentti.

Olennaista on huomata, että muuttujan ja kiintopisteen epäsymmetria ei suinkaan rajoitu vain verbien edustamiin prosesseihin vaan ulottuu myös statiivisiin relaatioihin (joiden ilmaisimia ovat mm. adjektiivit, sijapäätteet, pre- ja postpositiot, konjunktiot jne.). Esimerkiksi nominaalilausekkeessa *tie kotiin* on sijapäätteen ilmaiseman relaation kiintopisteenä *koti* ja muuttujana *tie*. Vastavasti lauseessa *Tulen, jos herään ajoissa* konjunktion kiintopistettä edustaa ilmaus *herään ajoissa* ja muuttujaa ilmaus *tulen*.

Kun kysymys on spatiaalisesta liikkeestä (2a, 3a), predikaatio hahmottaa muutoksen kahden entiteetin – tyypillisesti kahden konkreettisen olion – keskinäisessä sijainnissa. Prototyypisessä tapauksessa muuttujaksi valitaan näistä olioista kognitiivisesti korostuneempi, yleensä se, joka liikkuu (2a). Mutta niin kuin on havaittu, käsitteistyksen kuvio : tausta -jako voi poiketa tästä prototyypistä (3a). Ja kun kysymyksessä on ei-spatiaalinen liike, muuttujan valintakriteerit voivat olla paljon väljemmät.

Mitä ajassa liikkuu – vai liikkuuko aika?

Esimerkit 2c ja 3c toivat näkyviin sen, että aika voidaan käsitteistää joko liikkuvaksi olioksi tai paikallaan pysyväksi lokaatioksi. Ero toistuu minimiparissa 5a-b.

5. a. Pian tulee syksy.
- b. Pian tullaan syksyyn.

Edellisessä tyypissä liikkuvana oliona (teemana) on jokin ajanjakso, joka siirtyy kohti implisiittistä havainnoijaa. Deiktisenä viitepisteenä on havainnoija, ja aika liikkuu hänen ohitseensa. Kummassakin käsitteistysmallissa tulevaisuus on edessäpäin: aika-akseli on suuntautunut havainnoijan mukaisesti siten, että aika tulee häntä vastaan (5a) tai hän itse liikkuu ajassa eteenpäin (5b). Tämä suuntaisuus näkyy mm. postpositioiden valinnassa; *edellä* sijoittaa postposition muuttujan (*satoi lunta*) viitepisteestä katsoen ajan menosuunnan puolelle (ajankohdan »eteen») ja *jälkeen* sijoittaa muuttujan (*kesälomani alkaa*) vastaavasti ajan tulosuuntaan (ajankohdan »taakse»):

6. a. Joulun edellä satoi lunta.
- b. Kesälomani alkaa juhannuksen jälkeen.

Otan muutaman lisäesimerkin liikkuvaksi olioksi käsitteistetystä ajasta:

7. a. Hänen aikansa on tullut.
- b. Aikaa on mennyt jo liian paljon.
- c. Antaa päivän mennä, toisen tulla.
- d. Tunnit matelevat hitaasti.
- e. Viime tapaamisesta on vierinyt monta vuotta.

Temporaalisen »liikeprosessin» muuttujana (teemana) voi olla pelkkä [AIKA], joka on mahdollista käsitteistää paitsi rajatuksi (7a) myös rajaamattomaksi olioksi, siis aineeksi (7b). Samaten muuttujaksi sopivat ilmaukset, jotka osoittavat tiettyä ajankohtaa tai -jaksoa (7c) tai niiden joukkoa (7d–e).

Päinvastaista käsitteistystä edustavat 5b ja 8. Niissä ajankohta on kiintopisteenä (referenssin kohteena); aika pysyy paikallaan ja prosessin muuttujana oleva entiteetti liikkuu itse.

8. a. Maa on kulkemassa kohti vaikeita aikoja.
- b. Kevättalveen tullessa rehut olivat vähissä.
- c. Kesään asti selvittiin hyvin.
- d. Asia ratkeaa huomiseen mennessä.

Tässä variantissa muuttujana on tyypillisissä tapauksissa jokin inhimillinen olento tai yhteisö. Mutta samoin kuin spatiaaliseen avaruuteen (9a) on myös

temporaaliseen mahdollista käsitteistää subjektiivinenkin liikeprosessi.⁴ Sen muuttuja on luonteeltaan aivan toisentyypinen, ja liike voi sijoittua myös menneisyyteen: joko pois implisiittisestä havainnoijasta (9b) tai häntä kohti (9c).

9. a. Tämä tie menee Helsingistä Turkuun.
- b. Rekisterin synty menee suunnilleen vuoteen 1486.
- c. Kansanrunot periytyvät vuosisatojen takaa.

Esimerkkien 5b ja 8–9 edustamassa tyypissä aika on siis käsitteistetty reitiksi ja ajankohdat sillä sijaitseviksi lokaatioiksi. Liikkuja on prototyypissä tapauksissa ihminen, joka kulkee tuota reittiä menneisyydestä kohti tulevaisuutta. Mutta spatiaalisen analogian mukaisesti liike voi olla myös subjektiivista ja suuntautua tällöin kohti menneisyyttäkin.

Tyyppi 5a edustaa Lakoffin (1990: 55) metaforaa AJAT OVAT LIKKUVIA OLIOTA ja 5b metaforaa AJAT OVAT KIINTEITÄ PAIKKOJA. Kummassakin tyypissä ajat on käsitteistetty olioiksi ja ajan kuluminen liikkeeksi. Nykyaika määräytyy implisiittisen havainnoijan mukaisesti: *tulevaisuus* (»se mikä tulee») on hänen edessään ja *menneisyys* (»se mikä on mennyt») takana.

Lakoff (1990: 50) korostaa, ettei tällaisissa tapauksissa ole kysymys yksityisten kielen yksikköjen ominaisuuksista: metafora ei ole pelkkä kielikuva vaan ajattelutapa, jossa kohdealue – tässä temporaalinen avaruus – on sovitettu systemaattisesti vastaamaan lähdealuetta (spatiaalista avaruutta). Usein se on ensisijainen tai jopa ainoa konventionaalinen tapa käsitteistää jokin asiointila. Sen mukaisesti metaforalla on eräitä tyypillisiä ominaisuuksia:

- a. Kielelliset vastaavuudet ovat systemaattisia.
- b. Metaforaa käytetään ohjaamaan päättelyä ja siihen nojaavaa käyttäytymistä.
- c. Se mahdollistaa uusien merkityksenlaajentumien tulkitsemisen konventionaalisten vastaavuuksien avulla.

Kun metaforaa tarkastellaan tästä näkökulmasta, esimerkit 5a–b edustavat siis kahta vaihtoehtoista mallia käsitteistää aika; Lakoff (1990: 56) pitää niitä jopa keskenään ristiriitaisina. Samansuuntaisella kannalla on myös

---

⁴ Langacker (1987a: 171–173) erottaa toisistaan spatiaalisen ja abstraktisen liikkeen; »abstraktisiksi» voidaan katsoa kaikki ei-spatiaalisilla alueilla tapahtuvat siirtymät. Sekä spatiaalinen että abstraktinen liike voi olla paitsi »objektiivista» myös »subjektiivista». Subjektiivisen liikkeen perustana on se, että käsitteistyksen tekijä seuraa mentaalisesti jotakin reittiä valitsemaansa suuntaan. Ilmiö kytkeytyy suoraan siihen, miten subjektiivinen tai objektiivinen implisiittisen havainnoijan rooli on käsitteistyksen konstruoinnissa (tarkemmin Langacker 1990).

Jackendoff, joka katsoo niiden edustavan eri »kenttiä». Näkemykseen ei kuitenkaan ole helppo yhtyä, sillä näin esitettynä semanttisen kentän käsite poikkeaa tavanomaisesta. Vaikka se on tietysti tulkittava Jackendoffin oman teorian mukaisesti, teeman ja referenssin kohteen relaatio sijoittuu kuitenkin kummassakin käsitteistyksessä samaan temporaaliseen avaruuteen, ja on vaikea nähdä, missä mielessä voitaisiin puhua semanttisen kentän erilaisuudesta. Vaikuttaa siltä, että kysymys on ilmiöstä, joka ulottuu kielessä paljon laajemmalle kuin pelkästään temporaalisten suhteiden jäsentämiseen.

Mikä korostuu?

Lakoffin luonnehtimat temporaaliset metaforat ovat molemmat konventionaalistuneita, mutta mitenkään erillisiä tai ainutlaatuisia ne eivät ole. Niinpä tyypin 5a mukaisesti voidaan jollekin kognitiiviselle alueelle, johonkin »avaruuteen», tuoda monenlaisia abstraktisia olioita, ja ne voidaan esimerkkien 5a – b edustaman variaation mukaisesti esittää joko liikeprosessin muuttujana tai kiintopisteenä.

10. a. Kevättulva tuli ja meni.
- b. Sadekuuro meni ohi.
- c. Laiskuus ei vähällä lähde kenestäkään.
- d. Onnettomuus tulee aina yllättäen.

Monet suhteellisen lyhytkestoisetkin ilmiöt käsitteistetään tällä tavoin olioiksi, jotka liikkuvat suhteessa implisiittiseen havainnoijaan. Liike ei suinkaan aina ole yksinomaan eikä edes ensisijaisesti temporaalista, ja sitä esittävät ilmaukset voivat sen vuoksi olla monitulkintaisia. Esimerkiksi 10b sopii ilmaisemaan spatiaalista liikettä (sadekuuro tuli jostakin suunnasta ja kulki viitepisteenä olevan paikan yli tai ohi). Mutta sadekuuro ei välttämättä liiku spatiaalisessa tilassa, sillä »liike» voi yhtä hyvin olla myös temporaalista (sade alkoi, kesti jonkin aikaa ja lakkasi, mutta pilvi pysyi paikallaan); tällöin sade »menee ohi» samalla tapaa kuin esimerkkien 5a ja 7 temporaaliset oliot. Predikaatilla [SADEKUURO] on ulottuvuus sekä spatiaalisessa että temporaalisessa avaruudessa, ja sen liike suhteessa kiintopisteeseen voi siten olla luonteeltaan joko spatio-temporaalista tai vain temporaalista.

Monet muutkin abstraktiset entiteetit kuin ajankohdat on siis mahdollista käsitteistää jossakin avaruudessa liikkuviksi olioiksi. Lisäksi ne voidaan – samoin kuin ajankohdat – esittää myös lokaatioina, joiden suhteen jokin muu entiteetti liikkuu. Esimerkiksi verbin *päästä* tai *selvitä* yhteydessä kaikki esimerkkien 10a – d liikkuvat oliot voivat esiintyä abstraktisina paikkoi-

na: *selvitä kevättulvasta, selvitä sadekuurosta kastumatta, päästä laiskuudesta, selvitä onnettomuudesta.*

Vastaava kaksijäsenteisyys ulottuu myös imperfektiivisiin prosesseihin:

11. a. Matti on vielä kuumeessa.
- b. Matissa on vielä kuumetta.
- c. Matilla on vielä kuumetta.

Lause 11a esittää kuumeen abstraktisena lokaationa, jossa Matti sijaitsee. Sen sijaan 11b saa spatiaalisen ja 11c possessiivisen tulkinnan: Matti on joko kuumeen sijaintipaikka tai »omistaja».

Esillä oleva ilmiö kytkeytyy selvästi kuvio : tausta -jakoon. Niin kuin todettiin, sen mukaisesti relationaalisen predikaatin hahmottamista entiteeteistä yksi nousee korosteisena esiin predikaatin muuttujaksi ja sen hahmossa vähemmän korosteinen entiteetti jää kiintopisteeksi.⁵ Vaikka valinta on kielen konventioiden säätelemää eikä sattumanvaraista, se antaa verraten usein tilaisuuden rakentaa vaihtoehtoisia käsitteistyksiä (11). Etenkään silloin, kun »liike» sijoittuu jollekin abstraktiselle, ei-spatiaaliselle alueelle, ei ole itsestään selvää, mikä asiointilan osallistujista liikkuu ja mikä pysyy paikallaan (12). Ja niin kuin esimerkin 13 kaltaiset tapaukset osoittavat, myös objektiivinen spatiaalinen liike jättää käsitteistyksen tekijälle jossain määrin valinnanvaraa.

12. a. Eteemme tuli uusi ongelma.
- b. Tulimme uuden ongelman eteen.

13. a. Eteemme tuli leveä joki.
- b. Tulimme leveän joen eteen.

Kun temporaalinen »liike» jäsennetään spatiaalisen analogian pohjalta, ajankohdat vastaavat joko fysikaalisia olioita (5a) tai paikkoja (5b).

Predikaatti [OLIO] hahmottaa skemaattisen konkreettisen olion. Tällaisten olioiden muodostamaan luokkaan kuuluvat tietenkin sekä fysikaaliset oliot että paikat; niiden erona on se, että edelliset ovat tyypillisessä tapauksessa liikkuvia tai liikuteltavia, jälkimmäiset taas paikallaan pysyviä.

Tällöin niitä kahta ajan käsitteistämiseen konventionaalistunutta metaforaa, jotka Lakoff katsoo keskenään ristiriitaisiksi ja jotka Jackendoff lukee eri semanttisiin kenttiin, voidaan pitää pohjimmiltaan hyvin samankaltaisi-

---

⁵ Samalla tavoin varioidaan myös se, mitkä entiteetit jätetään epäprominentteina predikaation kehukseen ja mitkä nostetaan korosteisena sen hahmoon muuttujaksi tai kiintopisteeksi: *Maija avasi oven (avaimella) ~ Avain avasi oven, Matti viljelee maata ~ perunaa, Paavo voitti vastustajansa ~ kilpailun ~ palkinnon* jne.

na, sillä kummassakin on kysymys kategorian [OLIO] laajentumasta: [OLIO] – – → [AIKA].⁶ Toisin sanoen aika ja sen »osat» on konkreettistettu, ja tällöin niitä voidaan käsitellä samoin kuin muita konkreettisia olioita. (Samalla kolmiulotteinen spatiaalinen avaruus kutistuu – ajan luonteen vuoksi – yksiulotteiseksi.)

Tästä konkreettistamisesta seuraa, että esimerkiksi predikaatti [VUOSI] hahmottaa samaan tapaan kuin vaikkapa [KIVI] olion, joka voi toimia liikeprosessissa sekä muuttujana että lokaationa: yhtä hyvin kuin *kivet* myös *vuodet vierivät*, ja samoin kuin voidaan *juosta kiveltä kivelle*, voidaan myös *elää vuodesta vuoteen*.

Samanlaista laajentumaa edustavat esimerkit 10–12. Niissäkin on konkreettistettu jokin abstraktinen olio, ja tällöin se voi käyttäytyä prototyyppisten olioiden tavoin, mm. toimia abstraktisen liikeprosessin muuttujana tai kiintopisteenä.

Tila vai omistus, muutos vai syntymä?

Kuvio : tausta -jäsenitys jättää siis käsitteistyksen tekijälle valinnanvaraa, eikä valinnaisuus rajoitu vain temporaalisten suhteiden tai pelkästään liikkeen jäsentämiseen. Myös muutos voidaan katsoa yhdeksi abstraktisen liikkeen muodoksi, ja näyttää siltä, että erilaiset prosessit käsitteistetään yleisemminkin spatiaalisuuden ja liikkeen avulla (Lakoff 1990: 57–61).

Esimerkiksi olion fyysinen tai psyykinen tila esitetään usein spatiaalisia ilmauksia käyttäen abstraktisena lokaationa: kyseinen olio tulee tähän tilaan tai siitä pois tai sijaitsee siinä.

14. a. Puut tulevat lehteen.
- b. Haava tuli ruvelle.
- c. Lapsi tuli ripulille.
- d. Yöllä oli muori tullut tuskaan.
- e. Poika tuli pahalle mielelle.
- f. Hän tuli väärään käsitykseen asiasta.

Kiintopisteenä on näissä esimerkeissä se sisäinen tai ulkoinen tila, johon muuttujana oleva olio siirtyy. Tämä tila on käsitteistetty lokaatioksi, joka on tavallaan olemassa muuttujasta riippumatta. Mutta usein voidaan soveltaa myös päinvastaista jäsenystä; tällöin tilaa vastaa konkreettinen tai abstraktinen olio, ja prosessi konstruoidaan tämän olion liikkeeksi. Kysy-

---

⁶ Tällaisista merkityksenlaajentumista ja luokitussuhteista ks. Langacker 1987a: 92–94, 382–384.

mys on tavanomaisesta kuvio : tausta -jaon mukaisesta näkökulmanvaihdoksesta:

15. a. Puihin tuli lehti.
- b. Haavaan tuli rupi.
- c. Lapselle tuli ripuli.
- d. Yöllä oli muorille tullut tuska.
- e. Pojalle tuli paha mieli.
- f. Hänelle tuli väärä käsitys asiasta.

Merkitykseltään ryhmien 14–15 vastinparikit ovat lähellä toisiaan. Niiden semanttinen arvo ei silti ole sama, sillä ne konstruoivat asiaintilan eri tavoin, erilaisten mielikuvien mukaisesti. Ryhmässä 14 »kokijana» oleva olio tulee johonkin tilaan (abstraktiseen paikkaan); ryhmässä 15 se taas esiintyy lokaationa tai jonkinlaisena omistajana.⁷ Läheskään aina ei molempia vaihtoehtoja voida käyttää (16–17), ja joskus ne esittävät erilaisia asiaintiloja (18).

16. a. Hän tuli humalaan.
- b. ?Hänelle tuli humala.

17. a. ?Hän tuli viluun.
- b. Hänelle tuli vilu.

18. a. Hänelle tuli hätä.
- b. Hän tuli hätään (~ hätiin).

Suuri osa tilanilmauksista on idiomaattistuneita, eikä kaikkia tiloja siis voida konstruoida liikkuviksi olioiksi siihen tapaan kuin esimerkkiryhmässä 15: kielen konventiot asettavat omat rajansa.

Samaa rajallista vapautta käsitteistyksen rakentamisessa osoittavat myös esimerkkien 19–22 kaltaiset tapaukset.

19. a. Matkustelu tuli hänelle intohimoksi.
- b. Matkustelusta tuli hänelle intohimo.

20. a. Pojat tulivat hyviksi ystäviksi.
- b. Pojista tuli hyvät ystävät.

21. a. Asia ei tullut puheeksi.
- b. Asiasta ei tullut puhetta.

22. a. Köyhyys teki äijän katkeraksi.
- b. Köyhyys teki äijästä katkeran.

---

⁷ Kysymys on pikemmin osa/kokonaisuus -suhteesta kuin puhtaasta spatiaalisuudesta. On ilmeistä, että spatiaalisuus on mukana prototyypisessä osa/kokonaisuus -suhteessa, sillä osa on normaalisti kiinni kokonaisuudessa (lehdet puussa ja rupi haavassa). Possessiivinen ja osa/kokonaisuus -suhde taas ovat sukua toisilleen (esim. Langacker 1990: 30–31).

Niin kuin esimerkistä 22 näkyy, valinnaisuus ulottuu paitsi muuttujaan myös primaariin kiintopisteeseen (jotka molemmat siis edustavat Gruberin ja Jackendoffin teemaa).

Ensi silmäyksellä esimerkkien a- ja b-lauseet tuntuvat olevan semanttisesti hyvin lähellä toisiaan. Ne esittävät kaikki asiaintilaa, jossa jokin olio muuttuu joksikin toiseksi tai siirtyy johonkin uuteen rooliin.

Syntaktisessa kuvauksessa ne on kuitenkin haluttu erottaa toisistaan. Siro (1964: 54) katsoo esimerkkien 19–21 b-lauseiden subjektin erityiseksi predikatiiviseksi subjektiksi (ja lauseen 22b objektin predikatiiviseksi objektiksi). Vastaavasti Hakulinen ja Karlsson (1979: 98) lukevat b-lauseet itsenäiseksi lausetyypiksi, tulosrakenteeksi.

Vaikka a- ja b-lauseiden erottavana tekijänä on kuvio : tausta -jäsenyyksen erilaisuus, kysymys ei suinkaan ole »vain» näkökulmaerosta. Tämä jako ei ole semanttista pintakuorrutusta; se vaikuttaa aina ilmauksen semanttiseen arvoon, ja hyvin usein siihen liittyy olennainen ero tavassa, jolla asiaintila käsitteistetään.

Niinpä a-lauseissa prosessin muuttujana (22a: primaarina kiintopisteinä) on olio, jossa tapahtuu muutos ja joka on siten olemassa jo ennen prosessin alkua: *matkustelu, pojat, asia, äijä*. Sen sijaan b-lauseissa tämä ei ole välttämätöntä; niissä muuttujana (*intohimo, hyvät ystävät, puhe*) oleva olio syntyy usein vasta prosessin tuloksena. Ero näkyy selvänä esimerkiksi parissa *Puut hakattiin haloiksi ~ Puista hakattiin halkoja*; edellisessä primaarina kiintopisteinä on *puut* ja jälkimmäisessä *halkoja*. Ja tyypillistä on, että a-lause esittää usein tilapäiseksi tulkittavaa muutosta, b-lause taas pysyvämpää (Almqvist 1990: 19–20).

Prototyypisessä tapauksessa a-tyypin lause ilmaisee siis olion siirtymistä uuteen rooliin, tavallaan sen muutosta toisenlaiseksi olioksi. Sen sijaan b-tyypissä elatiivin osoittama kiintopiste toimii pikemminkin lähtökohtana tai »aineena», josta niin sanoakseni jokin uusi olio syntyy. Toisin sanoen eri tyypit ilmaisevat aivan erilaisiin mielikuviin pohjautuvia käsitteistyksiä.

Millaisen mallin mukaan liike käsitteistetään?

Kognitiivisen kieliopin näkemyksessä muoto ja merkitys kytkeytyvät erottamattomasti toisiinsa: aina kun ilmauksen muoto muuttuu, muuttuu myös sen merkitys – siitäkkin huolimatta, että niillä voidaan viitata samaan asiaintilaan.

Ilmauksen merkitystä ei nimittäin rajata kulloisenkin tilanteen objektiviksi kuvaukseksi: olennaista semantiikan kannalta on myös se, millä tavoin käsitteistyksen tekijä jäsentää tilanteen, millaisen esityksen hän rakentaa sii-

tä omia ilmaisutarpeitaan varten. Ilmauksen semanttinen arvo määräytyy tähän jäsennykseen liittyvistä seikoista: spesifisyydestä jolla tilanne kuvataan, perspektiivistä josta sitä katsotaan, erilaisista taustaoletuksista ja -odotuksista, eri entiteettien saamasta relatiivisesta korostuneisuudesta jne.

Liikeprosessi esittää prototyyppisessä tapauksessa jonkin konkreettisen olion siirtymistä spatiaalisessa tilassa (*Hevonen juoksee*) ja usein vielä spesifioituna suhteessa johonkin tuossa tilassa sijaitsevaan kiintopisteeseen (*Hevonen juoksee maaliin*). Ja niin kuin on havaittu, analogisena spatiaalisen liikkeen kanssa voidaan esittää myös erilaisiin muihin avaruuksiin sijoittuvia liike- tai muutosprosesseja, joissa voi sekä liikkuvana oliona että kiintopisteinä esiintyä mitä erilaisimpia abstraktisia entiteettejä.

Kuvio : tausta -jäsenys ei suinkaan ole annettu siinä mielessä, että se olisi objektiivisesti valmiina olemassa. Se riippuu olennaisesti siitä, millä tavoin käsitteistyksen tekijä jäsentää tuon asiointilan. Tämä taas on epäilemättä yhteydessä hänen kognitiiviseen ja biologiseen rakenteeseensa, mutta viime kädessä sitä ohjaavat paljolti erilaiset kulttuurin myötä vakiintuneet ja kieleen konventionaalituneet kognitiiviset rutiinit (esim. Rosch 1977).

Liikeprosessissa muuttujaksi tarjoutuu luonnostaan se olio, joka liikkuu: se on perkeptuaalisesti korostunut ja vetää siksi luonnostaan huomion puoleensa. Prototyyppisissä tapauksissa kiintopisteinä on tällöin suhteellisen laaja ja paikallaan pysyvä entiteetti. Saman mallin mukaan possessiivisessa suhteessa omistaja on luonnollinen kiintopiste ja omistuksen kohde muuttuja, osa/kokonaisuus -suhteessa taas osa on korostainen suhteessa taustana olevaan kokonaisuuteen. Toisin sanoen usein on olemassa ikään kuin tunnusmerkitön ja itsestään tarjoutuva tapa korostaa eri tavoin asiointilan osallistujia.

Mutta tämäkään suhteellisen neutraali jäsenys ei ole valmiiksi annettu, ei välttämättä edes silloin, kun kysymyksessä on spatiaalinen liike tai sijainti. Tämä näkyy selvästi tapauksista, joissa relaatioon kuuluvien entiteettien keskinäinen suhde ei ole luontaisesti epäsymmetrinen. Tällöin juuri käsitteistyksen tekijä nostaa niistä yhden huomion keskipisteeksi.

23. a. Tie on etäällä rannasta.
- b. Ranta on etäällä tiestä.

Paljon dramaattisempaa käsitteistyksen subjektiivisuus näyttäytyy silloin, kun liikeprosessi on jäsenetty luontaisen tai »tunnusmerkittömän» jaon vastaisesti tai kun koko liike on subjektiivista.

24. a. Seuraavana tulee Kauhava.
- b. Talo jäi metsän taakse.
- c. Tämä polku menee järvelle.

Egosentrisen näkökulman mukaisesti ihminen pitää itseään maailman napana. Aika liikkuu häntä vastaan, mutta itse hän ei liiku mihinkään (5a), ja samalla tavoin hän voi käsitteistää myös spatiaalisen liikkeen: kulkipa hän ajoneuvolla tai jalan, hän voi konstruoida asiaintilan kuvauksen niin, että hän itse pysyy paikallaan ja spatiaalinen tila kokonaisuutena liikkuu suhteessa häneen (24a). Samaten hän käsitteistää objektiivisesti ottaen paikallaan pysyvän olion liikkuvaksi, kun sen sijainti muuttuu hänen näkökentänsään (24b) tai kun hän seuraa sitä mentaalisesti johonkin suuntaan (24c).

Ja liike voidaan käsitteistää myös vaihtoehtoisten kognitiivisten mallien mukaan; esimerkiksi transitiivilause edustaa mallia, joka luonnehtii kanonista tekoa (Langacker 1987b).

25. a. Matti avasi oven.
- b. Jussi luki kirjan.
- c. Liisa juoksi portaat.
- d. Polku vei Liisan suolle.

Kanonisen teon prototyyppisessä tapauksessa agentti vaikuttaa fyysisesti patienttiin (25a), mutta vuorovaikutus voi olla luonteeltaan hyvinkin kaukana prototyyppistä (25b). Myös liikkujan ja spatiaalisen lokaation välinen relaatio voidaan jäsentää saman mallin mukaisesti agentin ja patientin vuorovaikutukseksi; patientiksi sopii tällöin se entiteetti, jota pitkin liikerata etenee ja johon liikkuja on kontaktissa (25c). Mutta tämä entiteetti voidaan esittää myös agenttina ja siten prosessin muuttujana (25d).

Mistä on kysymys?

Sekä spatiaalisella että erilaisilla abstraktisilla alueilla tapahtuva liike voidaan siis käsitteistää vaihtoehtoisin tavoin. Keskeinen – vaikka ei ainoa – tekijä on tällöin se, mitä entiteettejä käsitteistykseen sisällytetään ja mikä suhteellinen prominenssi niille annetaan. Toisin sanoen kuvio : tausta -jäsenitys vaikuttaa aina siihen, millä tavoin liikeprosessi tai ylipäätään jokin asiaintila konstruoidaan.

Yleensä vaihtoehtoisia käsitteistyskäsitteitä esittävät ilmaukset eroavat toisistaan leksikaalisesti tai grammaattisesti. Tyypillisiä esimerkkejä tästä ovat konversioparit:

26. a. Maija sai Liisalta huomautuksen.
  - b. Liisa antoi Maijalle huomautuksen.
27. a. Matti on pitempi kuin Pekka.
  - b. Pekka on lyhyempi kuin Matti.

28. a. Jussi on Jaakon edessä.
 b. Jaakko on Jussin takana.

Vaihtoehtoiset ilmaukset sopivat viittaamaan samaan asiointilaan, ja niillä on tässä suhteessa samat »totuusehdot». Silti ne esittävät tuon asiointilan eri tavoin, ja niihin liittyy sen mukaisesti usein erilaisia taustaoletuksia tai korostuksia. Tämän takia ne eivät myöskään ole synonyymisiä; esimerkiksi 28a on tulkittavissa mm. niin, että Jussi on jollakin tavoin esteenä Jaakon tiellä, kun taas 28b ei nosta esiin vastaavaa tulkintaa.

Asiointilan konstruoi käsitteistyksen tekijä. Hän jäsentää sen tietyllä tavalla, tarkastelee sitä haluamallaan spesifisyyden tasolla, valitsee siihen jonkin perspektiivin jne. Kielen ja maailman välissä on hänen perceptionsa ja kognitionsa, joka on paljolti kulttuurin muovaama.

Kielellinen ilmaus ei siis ole automaattisesti rakentunut esitys asiointilasta, sen suora peilikuva. Se korostaa asiointilan osallistujia eri tavoin ja jättää sitä paitsi monia seikkoja kokonaan sivuun. Klassinen esimerkiksi tästä on kaupantekotilanne, josta *ostaa, myydä, maksaa* ('suorittaa maksu' ~ 'olla hintana') ja monet muut samaan kehykseen liittyvät ilmaukset nostavat esiin erilaisin korostuksin eri puolia (ks. Fillmore 1977: 102–109).

Samaten mm. passiivin käyttö liittyy kuvio : tausta -jäsenyykseen. Kielissä, joissa on agenttipassiivi, luontaisesti korosteisin osallistuja (agentti) työnnetään periferiaan ja sen tilalle huomion keskipisteeksi – muuttujaksi ja siten lauseen subjektiksi – nostetaan osallistujista jokin toinen. Suomen passiivi taas häivyttää agentin vielä totaalidemmin jättämällä sen predikaatiossa spesifioimatta (29). Samantapaisia muutoksia liittyy myös refleksiivistämiseen (30), kausatiivistämiseen (31) ja lokaalisen rakenteen korvaamiseen transitiivisella (32–33).

29. a. Maalari maalasi taloa.
 b. Taloa maalattiin.
30. a. Lumi peittää maan.
 b. Maa peittyy lumeen.
31. a. Matilta meni ~ kului paljon rahaa.
 b. Matti menetti ~ kulutti paljon rahaa.
32. a. Astiassa on tulenarkaa nestettä.
 b. Astia sisältää tulenarkaa nestettä.
33. a. Puutarhassa kuhisee mehiläisiä.
 b. Puutarha kuhisee mehiläisiä.

Prototyypisenä subjektina voidaan pitää agenttia, mutta subjektin kategoriaan kuuluu muutakin kuin prototyyppi. Kognitiivisen kieliopin tulkinta

onkin, että subjekti määräytyy prominenssin nojalla (Langacker 1987b: 385–386). Siten subjekti on prosessuaalisen predikaatin muuttuja, siis se entiteetti, joka on korosteisin tällaisen predikaatin hahmossa. Myös ei-agentiiviset subjektit saavat helposti prototyypin mukaista agentiivista sävyä, ja tällä tavoin konstruoidussa asiaintilassa (31–33b) muuttujana oleva olio tuntuu usein olevan asiaintilan vastuullisempi osallistuja kuin kiintopisteenä esiintyessään (31–33a). Tämä näkyy mm. kokijan kausatiiveissa (ns. FLIP-verbeissä):

- 34. a. Maija suree menetystä.
- b. Menetys surettaa Maijaa.

Lauseen 34b objekti *Maija* edustaa prosessin primaaria kiintopistettä ja tulkitaan selvästi asiaintilan passiiviseksi kokijaksi. Lauseessa 34a *Maija* osoittaa prosessin muuttujaa, joka tuntuu ainakin jossain määrin – agentin tavoin – kontrolloivan prosessia. Kuvio : tausta -jäsennykseen liittyy muun ohessa myös tämänsuuntaisia implikaatioita. Nähtävästi juuri siitä selittyy se edellä vilahtanut yksityiskohta, että ajan käsitteistäminen liikkuvaksi olioksi (5a) tai lokaatioksi (5b) johtaa Jackendoffin mielestä erilaisiin emotionaalisiin latauksiin: kun aika esitetään liikkuvana, implisiittinen havainnoitsija pysyy paikallaan passiivisena, tyypillisen kokijan roolissa.

Kuvio : tausta -jäsenitys heijastaa osaltaan sitä, millaisesta perspektiivistä käsitteistyksen tekijä jäsentää asiaintilan. Asiaintilaa esittävä ilmaus ei ole neutraali, sillä mm. siihen, millaisen relatiivisen korostuneisuuden mikin asiaintilan osallistuja saa, liittyy erilaisia semanttisia sävytyksiä. Eikä tämä suinkaan koske vain esillä olleita prosesseja vaan kaikkia relationaalisia predikaatteja: pre- ja postpositioita (28, 35), sijapäätteitä (36), konjunktioita (37) jne.

- 35. a. Lasi on siinä pullon vieressä.
- b. Pullo on siinä lasin vieressä.
- 36. a. Jussi tuli pää kääreessä.
- b. Jussi tuli kääre päässä.
- 37. a. Olin järvellä, kun alkoi sataa.
- b. Alkoi sataa, kun olin järvellä.

Totuusehdoilla operoiva semantiikka pitäisi varsin todennäköisesti tämänkaltaisia ilmausvaihtoehtoja synonyymisinä. Esimerkiksi 37a–b esittävät molemmat sen, että sateen alkaminen sattui minun ollessani järvellä. Mutta edellinen tuo etualalle järvellä olemisen, jälkimmäinen taas sateen alkamisen. Samaan tapaan kuin monet muut edellä tarkastellut esimerkkiparit nekin korostavat siten saman asiaintilan eri puolia eri tavoin.

Tarkoitukseni ei ole väittää, että kuvio : tausta -jäsenitys olisi ainoa erotettava tekijä tällaisissa pareissa. Se on kuitenkin niissä mukana ja tuo tullessaan semanttisen eron.

Tämä ei suinkaan ole pelkkä kielen rakenteen kuriositeetti, eikä sen merkitys rajoitu vain puhujaan ja hänen kognitioon. Niin kuin kielen ilmiöillä yleensäkin sillä on paitsi psyykkinen myös sosiaalinen ulottuvuutensa. Se on yksi niistä käsitteistyksen rakentumiseen vaikuttavista tekijöistä, jotka toisaalta antavat puhujalle laajat mahdollisuudet esittää erilaisia näkemyksiä ja toisaalta luovat kielelliseen vuorovaikutukseen jatkuvaa epävarmuutta. Keskustelijat eivät nimittäin puhu maailmasta objektiivisena ja valmiiksi annettuna, sillä heidän käyttämänsä ilmaukset eivät viittaa suoraan siihen. Sen sijaan ne viittaavat heidän kulloinkin konstruoimiinsa käsitteistykseen, joissa on aina mukana eriasteisia ja erityyppisiä sävytyksiä.

Kielenkäyttäjää ei suinkaan ole lingvistinen kone, joka automaattisesti koodittaa merkityksiä lauseiksi, eikä kieli ole algoritminen laite, joka kielenkäyttäjältä riippumatta muuntaa merkitykset muodoiksi ja muodot merkityksiksi. Kieli antaa käyttäjälleen lähes rajattomat ilmaisukeinot, ja puhujasta tai kirjoittajasta itsestään riippuu, millä tavoin ja mihin tarkoituksiin hän noita keinoja käyttää: itseilmaisuuksiin, sosiaaliseen miellyttämiseen, suostutteluun, manipulaatioon. Juuri tämä tekee kielestä niin tehokkaan — ja vaarallisen.

LÄHTEET

- ALMQVIST, INGRID 1990: Varför det är lättare att bli femtio än att bli gammal på finska. — Ingrid Almqvist, Per-Erik Cederholm, Jarmo Lainio (red.): Från Pohjolas pörten till kognitiv kontakt. Vänskrift till Erling Wandén den 9. maj 1990. Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 6. Stockholm: Department of Finnish, Stockholm University.
- FILLMORE, CHARLES J. 1977: Topics in Lexical Semantics. — Roger W. Cole (ed.): Current Issues in Linguistic Theory. Bloomington: Indiana University Press.
- GRUBER, JEFFREY S. 1976: Lexical Structures in Syntax and Semantics. — North-Holland Linguistic Series 25. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- HAKULINEN, AULI—KARLSSON, FRED 1979: Nykysuomen lauseoppia. Jyväskylä: SKS.
- JACKENDOFF, RAY S. 1983: Semantics and Cognition. — Current Studies in Linguistics Series 8. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- LAKOFF, GEORGE 1990: The Invariance Hypothesis: is abstract reason based on image-schemas? — Cognitive Linguistics 1.
- LANGACKER, RONALD W. 1986: An Introduction to Cognitive Grammar. — Cognitive Science 10.

- LANGACKER, RONALD W. 1987a: Foundations of Cognitive Grammar. Volume I: Theoretical Prerequisites. Stanford, Cal.: Stanford University Press.
- LANGACKER, RONALD W. 1987b: Grammatical Ramifications of the Setting/Participant Distinction. — Berkeley Linguistic Society 13.
- LANGACKER, RONALD W. 1990: Subjectification. — Cognitive Linguistics 1.
- LAUERMA, PETRI 1990: Temporaalinen kenttä. — Leino ym. 1990.
- LEINO, PENTTI 1989: Paikallissijat ja suhdesääntö: kognitiivisen kieliopin näkökulma. — Virittäjä 93.
- LEINO, PENTTI 1990: Sijojen asema kielenkuvauksessa. — Leino ym. 1990.
- LEINO, PENTTI—HELASVUO, MARJA-LIISA — LAUERMA, PETRI — NIKANNE, URPO—ONIKKI, TIINA 1990: Suomen kielen paikallissijat konseptuaalisessa semantiikassa. Kieli 5. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- NIKANNE, URPO 1990: Konseptuaalisen semantiikan teoriasta. — Leino ym. 1990.
- ROSCH, ELEANOR 1977: Human Categorization. — Neil Warren (ed.): Advances in Cross-Cultural Psychology. Vol. I. London: Academic Press.
- SIRO, PAAVO 1964: Suomen kielen lauseoppi. Helsinki: Tietosanakirja OY.

What moves there? — The subject of verbs expressing movement and change of state

PENTTI LEINO

It is by no means unusual for Finnish to have alternative ways of expressing movement or change using one and the same verb (example numbers refer to those of the article itself):

- 2.a. Tulimme *pienelle lammelle*.
'We came to a small pond.'
- b. **Romaani** muokattiin *näytelmäksi*.
'The novel was made into a play.'
- c. **Juhlat** lykättiin *pääsiäiseen*.
'The celebration was postponed until Easter.'
- 3.a. *Eteemme* tuli **pieni lampi**.
'Before us appeared a small pond.'
- b. *Romaanista* muokattiin **näytelmä**.
'From the novel was made a play.'
- c. Lopultakin tuli **pääsiäinen**.
'At last came Easter.'

In the first structure (2) the subject of the verb of motion or the object of the transitive verb (in **bold** above) is the »moving» entity, and the adverbial (in *italics*) expresses the location with respect to which the movement is specified. In the second structure (3) the relations are the opposite: the entity which objectively speaking moves or changes appears as an adverbial, and the subject or object is a spatial (3a) or temporal

(3c) location, or a new form of the entity (3b).

The article discusses such structures in terms of Langacker's (1987a) Cognitive Grammar, and examines how this trajector/landmark distribution varies in different expressions of movement and change.

The analysis covers structures such as the following: the conceptualization of time (5–8) and various temporary phenomena (10) as a moving entity or a stationary location; alternative conceptualizations of physical and psychological states (14–15); a change presented as an entity shifting to a new role or alternatively as the birth of a new entity (19–22). Examples:

- 7.a. Hänen aikansa on tullut.
'His time has come.'
- 8.a. Maa on kulkemassa kohti vaikeita aikoja.
'The country is heading for difficult times.'
- 10.b. Onnettomuus tulee aina yllättäen.
'An accident always comes unexpectedly.'
- 14.e. Poika tuli pahalle mielelle.
'The boy felt bad [»came to a bad feeling»].'

- 15.e. Pojalle tuli paha mieli.
'The boy felt bad [»to the boy came a bad feeling«].'
- 20.a. Pojista tuli hyvät ystävät.
'The boys became good friends [»from the boys became ...«].'
- b. Pojat tulivat hyviksi ystäviksi.
'The boys became good friends [»turned into good friends«].'

The obvious candidate for trajector in the movement process is the thing that moves: it is perceptually salient, and thus naturally draws attention to itself. Prototypically, the landmark is then a relatively extensive and stationary entity. Similarly, in the possessive relationship the owner is the natural landmark and that which is owned is the trajector; in part/whole relations, again, the part is salient with respect to the backgrounded whole. In other words, there is often, as it were, an unmarked and self-evident way of emphasizing different participants in a state of affairs.

Yet although this parsing is a relatively neutral one, it is not automatically available, not necessarily even for a spatial movement or location. This is clear from instances where the mutual relation between the entities involved is not naturally asymmetrical. In such cases it is the conceptualization itself which selects one entity to be the focus of attention.

- 23.a. Tie on etäällä rannasta.
'The road is far from the shore.'
- b. Ranta on etäällä tiestä.
'The shore is far from the road.'

The subjective nature of conceptualization appears more dramatically when the movement process is analysed in a way contrary to the natural or »unmarked« one, or when the whole movement is subjective.

- 24.a. Seuraava tulee Kauhava.
'Next comes Kauhava.'
- b. Talo jäi metsän taakse.
'The house was left behind the woods.'
- c. Tämä polku menee järvelle.
'This path goes to the lake.'

Further, a movement can also be conceptualized according to alternative cog-

nitive models; for example, a transitive clause represents a model which characterizes a canonical action (Langacker 1987b).

- 25.a. Matti avasi oven.
'Matti opened the door.'
- b. Jussi luki kirjan.
'Jussi read a book.'
- c. Liisa juoksi portaat.
'Liisa ran [up/down] the steps.'
- d. Polku vei Liisan suolle.
'The path led Liisa to the swamp.'

In prototypical cases of canonical action the agent physically affects the patient (25a), but the interaction between these two participants may be far from prototypical (25b). The relation between the mover and the spatial location can be analysed according to the same model as the interaction between agent and patient; the most appropriate patient is then the entity along which the trajectory proceeds and with which the mover is in contact (25c). But this entity can also appear as agent, and hence trajector of the process.

The possibility of an alternative figure/ground distribution is not restricted to verbs alone, but also affects other relational predicates, such as case endings and conjunctions:

- 36.a. Jussi tuli pää kääreessä.
'Jussi came with his head in a bandage.'
- c. Jussi tuli kääre päässä.
'Jussi came with a bandage on his head.'
- 37.a. Olin järvellä, kun alkoi sataa.
'I was on the lake when it began to rain.'
- b. Alkoi sataa, kun olin järvellä.
'It began to rain when I was on the lake.'

As Langacker (e.g. 1990) emphasizes, this kind of figure/ground reversal involves a semantic difference, too. Hence speakers do not speak of the world as something ready-made, for the expressions they use do not refer to it directly. Rather, they refer to speakers' conceptualizations of it, constructed at a particular moment and always coloured by subjective nuances of different degrees and types.